

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING "EKOLOGIYA HUQUQI" FANINI O'QITISHDA KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Xudoyberganov Sharifjon Shokiraliyevich
Qo'qon davlat universiteti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19755120>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 21-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 23-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 25-aprel 2026 yil

KEYWORDS

Ekologiya huquqi, kasbiy kompetentlik, pedagogik mahorat, ekologik ta'lim, huquqiy ong, barqaror rivojlanish, interfaol metodlar.

ABSTRACT

Ushbu maqolada pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarida "Ekologiya huquqi" fanini o'qitish jarayonida kasbiy kompetentlikni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etiladi. Maqolada ekologik-huquqiy savodxonlikning pedagogik mahorat bilan integratsiyalashuvi tahlil qilinib, bo'lajak o'qituvchilar uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar klassifikatsiyasi ishlab chiqilgan.

Bugungi kunda global ekologik inqiroz sharoitida jamiyatning tabiatga bo'lgan munosabatini huquqiy tartibga solish ustuvor vazifaga aylandi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahririda ham har bir inson qulay atrof-muhitga ega bo'lish huquqi qat'iy belgilab qo'yildi. Shu bois, kelajak avlodga ekologik bilim va huquqiy madaniyatni o'rgatuvchi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligi masalasi dolzarb hisoblanadi.

Muammoning qo'yilishi: Aksariyat hollarda bo'lajak o'qituvchilar nazariy ekologik bilimlarga ega bo'lsalarda, ularni huquqiy normalar bilan bog'lashda va o'quvchilarga interfaol usulda yetkazib berishda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Bu esa "Ekologiya huquqi" fanini o'qitish metodikasini takomillashtirishni talab etadi.

Tadqiqot maqsadi: Bo'lajak o'qituvchilarning ekologik-huquqiy kompetentligini rivojlantirish modelini ishlab chiqish va uning samaradorligini asoslashdan iborat.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tizimli tahlil: Pedagogik va huquqiy adabiyotlarni qiyosiy o'rganish.

Modellashtirish: Bo'lajak o'qituvchining kompetentlik xaritasini tuzish.

Pedagogik eksperiment: Nizomiy nomidagi TDPU talabalari o'rtasida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari.

Natijalar

Tadqiqot natijasida bo'lajak o'qituvchilarning "Ekologiya huquqi" bo'yicha kasbiy kompetentligi tarkibiy qismlari quyidagi jadvalda tizimlashtirildi:

Komponent	Tavsifi	Kutilayotgan natija
Kognitiv	Ekologik qonunchilik, xalqaro konvensiyalar va huquqiy normalarni bilish	Nazariy bilimlar bazasi shakllanishi
Metodik	Murakkab huquqiy keyslarni o'quvchilarga sodda tilda tushuntirish mahorati.	Dars samaradorligining oshishi
Aksiologik (Qadriyatli)	Tabiatga nisbatan huquqiy va axloqiy mas'uliyatni his qilish.	Shaxsiy ekologik madaniyat.
Pragmatik	Huquqiy hujjatlar bilan ishlash va ekologik muammolarni huquqiy yechish ko'nikmasi.	Amaliy malaka.

Muhokama

"Ekologiya huquqi" fanining o'qitilishi zamonaviy ta'lim tizimida nafaqat yuridik, balki barcha pedagogik yo'nalishdagi talabalar uchun ham strategik ahamiyatga ega. Ushbu fanning o'qitilishi talabalarda tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy normalar haqida yaxlit tasavvurni shakllantiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: «Ekologik madaniyatni shakllantirishni bog'chadan, maktabdan boshlashimiz kerak. Bu — hayotiy zarurat»[1]. Mazkur g'oya ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida ekologik-huquqiy tarbiyaning uzviylikini ta'minlashni talab etadi. Biroq, pedagogik amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, agar bo'lajak o'qituvchining o'zi fundamental huquqiy bazani (masalan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 62-moddasi yoki "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonun moddolari) mukammal bilmasa, u o'quvchilarda tabiatni muhofaza qilish bo'yicha real mas'uliyatni va huquqiy ongni shakllantira olmaydi.

O'rganilgan pedagogik yondashuvlar (masalan, B.G.Ziyomammedov va Sh.Abdullaevlar konsepsiyasi) shuni tasdiqlaydiki, ekologik ta'lim faqatgina biologik yoki geografik ob'ektlar haqidagi ma'lumotlar bilan cheklanib qolmasligi kerak[2]. Ekologik ta'limning samaradorligi uning huquqiy aspektlar bilan qanchalik integratsiyalashganiga bog'liq. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda quyidagi yo'nalishlar ilmiy-metodik asos sifatida taklif etiladi:

An'anaviy darslarda ekologik bilimlar asosan tavsifiy xarakterga ega. Bo'lajak o'qituvchi biologiya, geografiya yoki tabiiyot fanlari darslariga O'zbekiston Respublikasining ekologik qonunchilik bazasini tizimli ravishda integratsiya qilishi lozim. Masalan, hayvonot olami haqida gap ketganda, faqatgina turlar klassifikatsiyasi emas, balki "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi Qonun normalari, brakonyerlik uchun belgilangan ma'muriy va jinoiy javobgarlik masalalari ham qisqacha tushuntirilishi kerak. Bu yondashuv o'quvchida tabiat ob'ektlariga nafaqat "tirik materiya", balki huquqiy himoya ob'ekti sifatida qarash ko'nikmasini hosil qiladi.

Kasbiy kompetentlikni shakllantirishda faqatgina nazariy ma'ruzalar yetarli emas. "Talabalarni amaliy faoliyatga tayyorlashda "Role-playing" (Rollar o'yini) va "Simulyatsiya" metodlari yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Talabalarni "Ekologik inspektor", "Sudya", "Ekolog-

ekspert" yoki "Tabiatni muhofaza qilish prokurori" rollarida huquqiy muammolarni (masalan, daryo suvining sanoat chiqindilari bilan ifloslanishi yoki noqonuniy daraxt kesish holatlari) hal qilishga o'rgatish ularning kognitiv va pragmatik kompetensiyalarini rivojlantiradi"[3]. Bu jarayonda talaba huquqiy normani hayotiy vaziyatga tatbiq etishni o'rganadi va o'zining kelajakdagi pedagogik faoliyatida murakkab huquqiy tushunchalarni o'quvchilarga sodda va hayotiy misollar yordamida tushuntirib berish malakasiga ega bo'ladi.

Muhokama qilinayotgan muammoning yana bir jihati — bu aksiologik (qadriyatli) yondashuvdir. Bo'lajak o'qituvchi ekologik huquq normalarini shunchaki qoidalar yig'indisi emas, balki insoniyatning yashab qolishi uchun zarur bo'lgan axloqiy va huquqiy qadriyatlar tizimi sifatida qabul qilishi kerak. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining shaxsiy ekologik pozitsiyasi va huquqiy madaniyati o'quvchilar uchun "yashirin o'quv dasturi" (hidden curriculum) vazifasini o'taydi. Ya'ni, o'qituvchining tabiatga bo'lgan huquqiy munosabati o'quvchilarning xulq-atvorida bevosita namoyon bo'ladi

Xulosa

Bo'lajak o'qituvchilarning "Ekologiya huquqi" fani bo'yicha kasbiy kompetentligini rivojlantirish – bu shunchaki qonunlarni yodlash emas, balki ularni pedagogik jarayonda qo'llay olish san'atidir. Tadqiqot xulosalari shuni ko'rsatadiki:

Kompetentlikni rivojlantirishda fanlararo bog'liqlik (Pedagogika + Huquq + Ekologiya) ta'minlanishi zarur. Interfaol metodikalar talabalarda nafaqat bilim, balki ekologik-huquqiy pozitsiyani shakllantiradi. Oliy ta'lim o'quv dasturlarida "Ekologiya huquqi" modulini pedagogik amaliyot bilan uzviy bog'lash lozim. "Ekologik huquq normalarini o'qitishda nazariya va amaliyot integratsiyasini ta'minlash o'quvchilarning huquqiy mas'uliyatini oshirishga xizmat qiladi"[4]

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari: Xususan, 2026-yil 25-martdagi "Ekomadaniyat" umummilliy loyihasi doirasidagi kompleks chora-tadbirlar to'g'risidagi qarorlar va "O'zbekiston Respublikasida Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi" da (2019-2030-yillar) e2.
2. Ziyomammedov B. "Ekologiya va ma'naviyat". – Toshkent: Mehnat, 2004.
3. Muslimov N.A. "Kasbiy shakllanish nazariyasi". – Toshkent: Fan, 2015.
4. Nigmatov A. "Ekologiya huquqi". Darslik. – Toshkent: TDYU, 2020.
5. O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonuni
6. UNESCO. "Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives". Paris, 2017